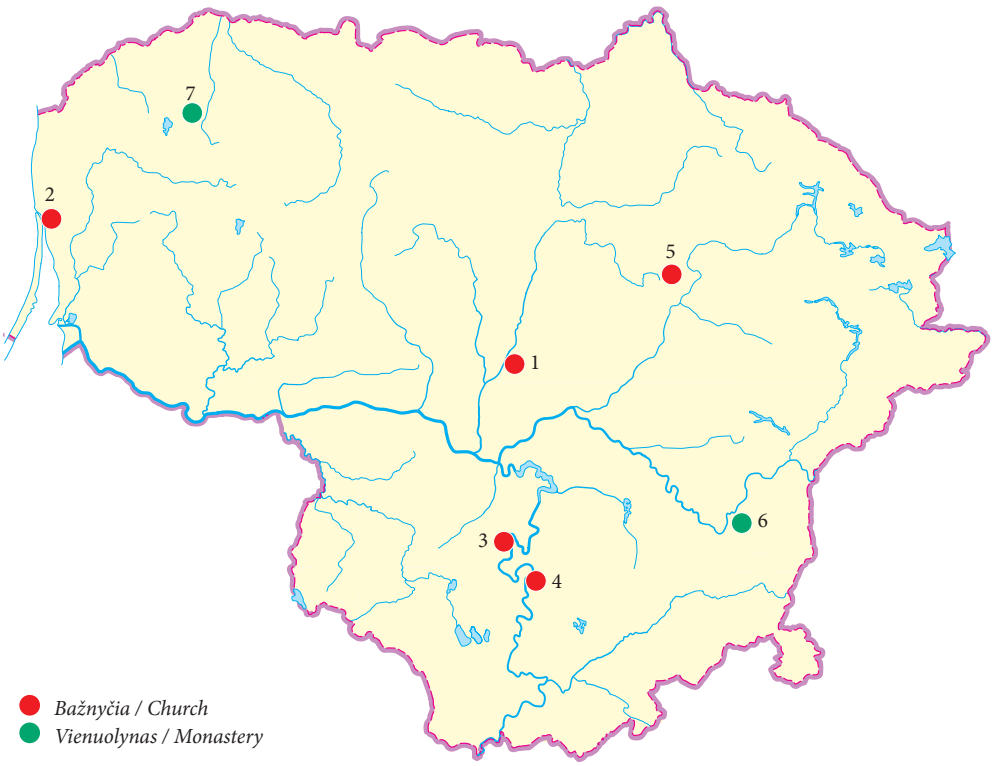
VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and Monasteries

1. *Kėdainiai (žr. IX)*
2. *Klaipėda*
3. *Prienai*
4. *Punia*
5. *Troškūnai*
6. *Vilnius*
7. *Žemaičių Kalvarija*

Diana Antropikaitė

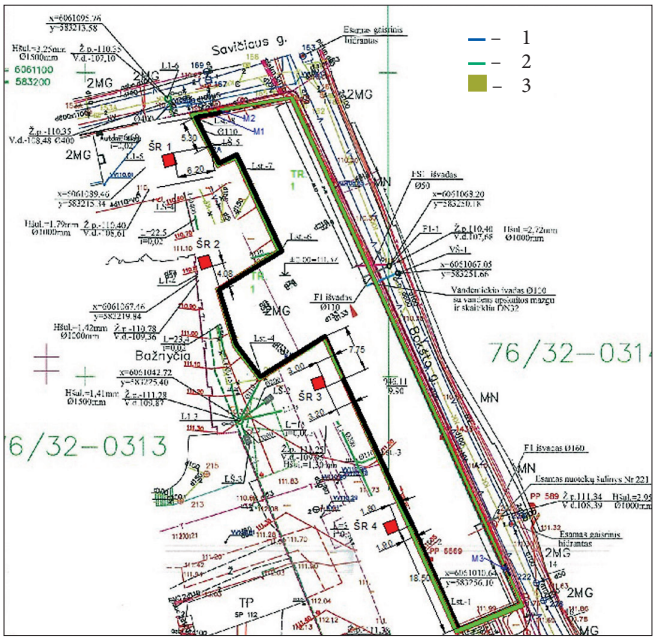
Tyrimai Augustinų vienuolyno teritorijoje

2013 m. Vilniaus senojo miesto su priemiesčiais (UK 25504) teritorijoje, adresu Bokšto g. 15 / Savičiaus g. 17 buvo vykdomi žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Pagal istorinius duomenis XVII a. I pusėje į PV nuo Bokšto ir Savičiaus gatvių sankryžos yra stovėjusi medinė stačiatikių Šv. Kozmo ir Damiano cerkvė. 1607 m. ji buvo perimta unitų, o 1610 m. sudegė per gaisrą. 1655 m. ji galutinai sugriauta karų metu. Iki XVII a. 8 dešimtmečio pradžios cerkvės sklypas buvęs visai tuščias ir neužstatytas. 1670 m. jos vietoje karmelitai pastatė medinę Švč. Marijos Ramintojos bažnyčią. 1675 m. ši bažnyčia kartu su dviem sklypais atiteko augustinų vienuoliams. 1682 m. dvylikai vienuolių sujungus gretimus mūrinius namus buvo įkurtas juodųjų augustinų vienuolynas. Jo pastatai išsidėstė aplink Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčią Bokšto, Savičiaus ir Augustinų gatvėse. Iš jų iki šių dienų yra išlikęs tik ilgasis vienuolyno pastatas prie Bokšto gatvės. 1749–1768 m. Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčia perstatyta į mūrinę. XVIII a. pabaigoje pastatytas pagrindinis vienuolyno korpusas prie Bokšto gatvės ir baigtas suformuoti visas ansamblis. 1808 m. iškėlus augustinus iš Vilniaus į Kauną, bažnyčia su vienuolynu atiteko Vilniaus universiteto dvasinei seminarijai. XIX a. I pusėje išilgai Savičiaus gatvės buvusi aukšta mūrinė tvora, uždengta čerpėmis ir su vartais į bažnyčios kiemą su šventoriumi. 1859 m. bažnyčia pertvarkyta į Šv. Andriejaus cerkvę. 1918 m. grąžinta katalikams ir restauruota. 1919 m. vienuolyno pastatai atiteko Vilniaus universitetui, kuris čia įrengė bendrabutį. Po II Pasaulinio karo čia įrengti butai, vėliau – įvairios dirbtuvės.

Archeologiniai tyrimai vykdyti į V nuo vienuolyno R korpuso. Jų metu buvo ištirti 4 šurfai, iš viso apimantys 16 m^2 dydžio plotą (1 pav.). Juose fiksuotas iki 1,12–2,7 m storio kultūrinis sluoksnis. Vėliau vykdant vienuolyno pastato rekonstrukcijos darbus, palei vienuolyno pamatus R dalyje buvo atlikti archeologiniai žvalgymai, fiksuojant apie 235 m ilgio tranšėją.

1 pav. Ištirtos vietovės situacijos planas. 1 – mūrai; 2 – 2013 m. žvalgyta tranšėja; 3 – 2013 m. tirti šurfai. D. Antropikaitės brėž.

Fig. 1. Situation plan of the investigated areas. 1 – masonry walls; 2 – trench monitored in 2013; 3 – test pits excavated in 2013.

2 pav. Šurfe 1 aptikti kapai 2, 3 ir mūro liekanos iš P. D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 2. Graves 2 and 3 and the remains of a masonry wall discovered in test pit 1, as seen from the S.

3 pav. Šurfas 1, kapas 3 ir mūro liekanos iš P. D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 3. Test pit 1, grave 3 and the remains of the masonry wall, as seen from the S.

Tyrimų metu sklypo Š dalyje, šurfuose 1–2 po asfalto danga buvo atidengtas XX a. II puse datuojamas akmenų grindinys. Tarp dabartinės Švč. Marijos Ramintojos bažnyčios ir Savičiaus gatvės tirtame ***šurfe 1*** įsigilinus iki 0,8–1 m, fiksuotas palaidojimų horizontas (2, 3 pav.). *Kapas 1* buvo daugiau kaip 50 m. amžiaus moters. Mirusioji laidota aukštielninka, galva į Š (338°). Rankos sulenktos, plaštakos sudėtos dubens srityje. Skeleto ilgis 180 cm, pečių plotis apie 35 cm, dubens – 40 cm. Įkapių nerasta. Moteriai nustatyti ilgųjų kaulų uždegimai ir sąnarių artrozė, kelių krūtinės slankstelių suaugimas, artritiniai požymiai bei atviras kryžkaulio kanalas. Taip pat stuburo slanksteliai buvo su kaulinėmis išaugomis, atsirandančiomis žmogui senstant, dėl fizinio krūvio ir kt. Nustatyta patologija: viršutinio ir apatinio žandikaulių parodontozė.

Be kapo 1, šurfe buvo fiksuoti dar dviejų palaidojimų skeletai. Ties šurfo P dalimi buvo atidengtas nedidelis *kapo 2* fragmentas, kurio likusi dalis pateko už šurfo P kraštinės. Šurfo apimtyse buvo atidengta mirusiojo kaukolė, dalis petikaulio. Pagal atidengtą skeleto dalį galima spręsti, kad mirusysis laidotas aukštielninkas, galva į Š. Tame pačiame šurfe fiksuotas *kapas 3* buvo arčiau šurfo V krašto (virš kapo 1).

Tyrimų metu buvo atidengta tik kaukolė, kairės rankos ir krūtinės kaulai. Mirusiojo petikaulis rėmėsi į kapo 1 mirusiosios kaukolę, likusi skeleto dalis gulėjo 20–25 cm aukščiau. Galva orientuota į Š. Kairė ranka sulenkta, plaštaka, atrodo, buvusi krūtinės srityje.

Tyrimų metu kapų sluoksnyje surinkta XVII–XIX a. datuojamų radinių: virimo puodų, dubenų, lėkščių, puodynių bei daugiausiai žaliai glazūruotų plokštinių koklių fragmentų. Taip pat rasta dubeninio koklio, žalios spalvos grindų plytelės fragmentas, vinių, grandelė, švininis šratas, bato pasagėlė. Aptikta monetų: 1835 m. sidabrinė 10 grašių moneta, XVII a. Rygos miesto ir Jono Kazimiero šilingų, Žygimanto Senojo ir Kazimiero Jogailaičio pusgrašių. Taip pat sluoksnyje rasta plytų su braukomis fragmentų, gargažių, pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų. Šis su palaidojimais fiksuotas horizontas buvo suformuotas virš mūrinio statinio, preliminariai datuojamo XVIII a. Nežymi šio mūro dalis, sudaryta iš rausvų plytų, jų nuolaužų bei akmenų, kurie tarpusavyje rišti moliu, buvo aptikta 20 cm gylyje. Likusi atidengta 1–1,1 m gylyje, ant jos gulėjo kapo 1 palaikai. Po mūrinio statinio liekanomis apie 1,7 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus radosi sluoksnis su negausiais XVI–XVII a. buitinės keramikos ir dubeninių koklių fragmentais, po kuriuo fiksuoti apatiniai žemių horizontai be radinių. Įžemis pasiektas apie 2,2 m gylyje.

Aptikti palaidojimai ir mūro fragmentas gali būti sietinas su XIX a. I pusės šventoriaus kapinėmis su tvora, buvusiomis į Š nuo dabartinės bažnyčios. XX a. I pusės planuose tvora dar vaizduojama priešais bažnyčią. Ši greičiausiai nugriauta XX a. II pusėje, kai bažnyčia buvo pritaikyta sandėliui ir rekonstruota.

Ištyrus ***šurfą 2*** ties bažnyčios ŠR kampu buvo išskirti keli horizontai. Viršutiniam priklausė XX a. supiltiniai sluoksniai, kuriuose pasitaikė ankstesnių nei sluoksnių chronologija radinių: XVII a. plokštinių koklių (daugiausiai padengtų žalios spalvos glazūra), buitinės keramikos fragmentų, bato pasagėlė, vinis, Jono Kazimiero ir Rygos miesto šilingų, tekstilės plomba bei XIX a. prisukamo laikrodžio raktelis. Po šiuo žemių sluoksniu apie 1,3 m gylyje atrasta krosnies liekanų (4 pav.). Sprendžiant iš atidengtos dalies, jos dydis buvęs apie 1,7 m^2, aukštis – apie 20 cm. Krosnies liekanas sudarė akmenys, rausvos plytos ir jų fragmentai, kurie tarpusavyje rišti moliu. Atrodytų, kad krosnis galėjo būti naudota kalkių degimui, kurios buvo reikalingos XVIII a. statant bažnyčią. Žemiau krosnies liekanų, 1,7–2,1 m gylyje, aptiktas pilko grunto su smėlio, molio bei kalkių skiedinio priemaišomis sluoksnis, po kuriuo plytėjo šviesiai pilkas smėlingas horizontas. Įžemis pasiektas 2,5 m gylyje. Tyrimų eigoje nustatyta, kad šurfo 2 Š dalyje krosnis ir žemiau jos esantys sluoksniai suardyti vykdant XX a. II pusės žemės kasimo darbus.

Tirtoje centrinėje sklypo dalyje, tarp vienuolyno R korpuso (Bokšto g. 15 / Savičiaus g. 17) ir bažnyčios (šurfas 3) 1,8–2,7 m gylyje nuo

4 pav. Šurfe 2 aptiktos krosnies liekanos. D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 4. The kiln remains discovered in test pit 2.

5 pav. Šurfe 3 fiksuotas kapas 3 (kairėje) ir kapas 6 (dešinėje). D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 5. Grave 3 (on the left) and grave 6 (on the right) recorded in test pit 3.

6 pav. Kape 3 aptiktas Kazimiero Jogailaičio denaras (aversas ir reversas). D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 6. The Casimir IV Jagiellon penny (view of both sides) discovered in test pit 3.

esamo paviršiaus buvo aptikti palaidojimai. Iš viso fiksuoti 6 kapai, palaidoti 5 horizontais. Mirusieji laidoti galva į V pusę (5 pav.).

Kapas 1 atidengtas 1,8 m gylyje. Mirusysis palaidotas aukštielninkas, galva į V (254°). Skeleto ilgis 178 cm, plotis per pečius 37 cm, per dubenkaulį – 40 cm. Rankos ištiestos, kairės rankos plaštakos kaulai buvo po dubenkauliu. Antropologinės analizės duomenimis, kapas 25–30 m. moters. Nustatytos patalogijos ir ligos: abiejų blauzdikaulių diafizių periostitas; XII krūtinės slankstelio Šmorlio mazgai ir tarpslankstelinių diskų išvaržos dėl didelio fizinio krūvio. Karsto žymės neišraiškingos, įkapių nerasta.

Pasiekus 2,2 m gylį fiksuotas *kapas 2*. Mirusysis laidotas aukštielninkas, galva į V (283°). Skeleto ilgis 167 cm, plotis per pečius – 38 cm, per dubenkaulius – 42 cm. Galva pasukta į kairę, apatinis žandikaulis kiek išjudintas iš savo pirminės vietos. Rankos nežymiai sulenktos per alkūnes, plaštakų kaulai dubens srityje. Iš abiejų skeleto pusių sluoksnyje aptikta geležinių vinių. Tyrimų metu išryškėjo fragmentiškai išlikusios medinio karsto žymės. Grunte šalia palaikų buvo rastas Kazimiero Jogailaičio denaras (6 pav.). Kapas 30–35 m. vyro. Nustatytos patologijos: dešiniajame viršutiniame žandikaulyje ties iltiniu dantimi susiformavęs abscesas. Taip pat dešinės rankos kaulų lūžiai bei žymūs artritiniai pokyčiai.

Šurfo Š dalyje apie 2,3 m gylyje dalinai atidengtas *kapas 6* (4 pav.). Į tyrimų apimtis pateko kaukolė, dešinės rankos kaulai, dalis dešinės pusės šonkaulių ir stuburo slankstelių. Didžioji kapo dalis pateko už šurfo Š sienelės ribų. Mirusysis laidotas aukštielninkas, galva į V (245°). Kapo aplinkoje rasta kaltinių vinių.

2,3 m gylyje (žemiau kapų 1–2) atidengtas *kapas 3* (5 pav.). Mirusysis laidotas aukštielninkas. Skeletas buvo be galvos. Jos vietoje atidengta nedidelė susmulkintų kaulų krūvelė. Galva orientuota į V (apie 250°). Mirusiojo rankos sulenktos per alkūnes, dilbio kaulai gulėjo ant pilvo, virš dubenkaulių. Griaučių ilgis apie 200 cm, plotis per pečius apie 40 cm, per dubenį – 36 cm. Kapas buvo 20–25 m. amžiaus moters su patologija: kryžkaulio *spina bifida*. Kapo aplinkoje išryškėjo karsto žymės, rasta vinių. Įkapių neaptikta. Šio kapo aplinkoje, krūtinės ir pilvo srityje bei žemiau kapo buvo aptiktos 8 pavienės kaukolės be apatinių žandikaulių. Tikėtina, kad jos čia pateko laidojant

mirusiojo palaikus ir pridedant pavienių iškastame grunte iš suardytų kapų surinktų žmonių kaulų. Vienai iš kaukolių, daugiau kaip 40 m. amžiaus vyro, nustatytas sugijęs nosikaulio lūžis. Kitos dvi 30–40 m. amžiaus vyro kaukolės buvo su 3 sugijusiomis kirstinėmis žaizdomis ir su sugijusia kirstine – kapotine žaizda.

Apie 2,5 m gylyje arčiau šurfo P sienelės fiksuotas *kapas 5*, iš kurio atidengta tik kaukolė ir kairės rankos kaulų dalis. Likusi skeleto dalis pateko už šurfo P sienelės ribos. Mirusysis galva orientuotas į V (258°), laidotas aukštielninkas; galva pasvirusi į kairę.

Apie 15 cm žemiau kapo 5, 2,6 m gylyje atidengtas *kapas 4*, apardytas vėlesnių palaidojimų. Mirusysis laidotas aukštielninkas. Iš išlikusios skeleto dalies galima spręsti, kad mirusysis laidotas V kryptimi (apie 250°). Mirusiojo rankos sulenktos per alkūnes beveik 90° kampu. Dešinės rankos plaštakos kaulai buvo kairės rankos alkūnės srityje, o kairės rankos plaštakos kaulai – virš dešiniojo dubenkaukio. Pusė kapo, t. y. kojų kaulai, pateko už šurfo R sienelės, virš kaulų slūgsojo XX a. betoninė konstrukcija. Palaikai nebuvo iškeliami.

Tyrimų metu kapų grunte buvo surinkta XVI–XVII a. buitinės keramikos fragmentų, XVII a. plokštinių koklių fragmentų (daugiausiai padengtų žalia glazūra), vinių, švininis šratas, 1622 m. kaldinta Zigmanto Vazos 2 šilingų moneta. Sluoksnyje buvo nemažai pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų. Šurfas tirtas iki 2,7 m gylio nuo esamo paviršiaus. Kapai preliminariai datuojami XVI–XVII a. Sluoksnio su palaidojimais apačia nepasiekta. Spėjama, kad kapų gali rastis ir giliau. Pagal orientaciją šie palaidojimai skiriasi nuo aptiktųjų sklypo Š dalyje (prie Savičiaus gatvės, šurfe 1). Tai leistų teigti, kad sklype buvo dvejos skirtingo laikotarpio kapinės. Tyrinėto sklypo Š dalyje buvo su dabartinės bažnyčios gyvavimu sietinos ir istoriniuose šaltiniuose XIX a. I pusėje minimos šventoriaus kapinės. Sklypo centrinėje dalyje buvusios ankstyvesnės, XVI–XVII a. kapinės.

Sklypo P dalyje, ***šurfe 4,*** po supiltiniais sluoksniais maždaug nuo 1,6 m gylio buvo fiksuotas kultūrinis sluoksnis su XVI–XVII a. radiniais: rasta stiklo ir XVI–XVII a. buitinės bei statybinės keramikos. 2,2 m gylyje aptiktas XVI–XVII a. juodosios keramikos ąsotis *in situ* (7 pav.).

Archeologinių žvalgymų metu pamatų sanavimo vietose palei Savičiaus ir Bokšto gatves fiksuoti XX a. supiltiniai sluoksniai, suformuoti ankstesnių inžinerinių tinklų tiesimo metu. Prie dabartinio pastato Š sienos nuo Savičiaus gatvės buvęs statinys apardytas įrenginėjant tinklus. Prie pastato PR kampo nuo Bokšto gatvės buvo aptiktos dar vieno statinio liekanos. Piltiniame XX a. grunte palei Savičiaus ir Bokšto gatves rasta XVII a. plokštinių koklių fragmentų, virimo puodų dalių, du Jono Kazimiero šilingai bei 1936 m. Lietuvos Respublikos 2 centų mo-

7 pav. Šurfe 4 rastas XVI–XVII a. juodosios keramikos ąsotis. D. Antropikaitės nuotr.

Fig. 7. The 16th–17th-centuries blackware pitcher in test pit 4.

neta. Nuo kiemo pusės, palei pastato V fasado pamatus XIX a. buvęs akmenų grindinys. Žemiau jo buvo suformuotas sluoksnis su XVIII–XIX a. radiniais: rasta plokštinių koklių, virimo puodų fragmentų ir du Jono Kazimiero šilingai.

The field evaluation on the grounds of the Augustine monastery

In 2013, four test pits (a total of 16 m^2) were excavated during an investigation to the W of the monastery's E building on the plot at Bokšto St. 15 / Savičiaus St. 17, Vilnius (Fig. 1). A cultural layer up to 1.12–2.7 m thick was recorded. Burials were discovered at a depth of roughly 0.8–1 m near Savičiaus street in the N part of the plot (Figs. 2, 3). The individuals were oriented with their heads to the N and their feet towards the Church of Blessed Virgin Mary of Consolation. The burial horizon was created above the remains of a masonry structure. The wall fragments were preliminarily ascribed to the 18th century. The burials should be connected with the churchyard cemetery, enclosed by a fence, from the first half of the 19th century that is mentioned at this plot site. The remains of an 18th-century lime kiln were discovered under the 20th-century fill layer in test pit 2 (Fig. 4).

A burial horizon was discovered in test pit 3 at a depth of 1.8–2.7 m in the central part of the plot between the monastery's E building (Bokšto St. 15 / Savičiaus St. 17) and the church (Fig. 5). A total of six graves created in five levels were recorded. But the bottom of the burial horizon was not reached. The individuals were interred with their heads to the W. On the basis of the discovered finds (Fig. 6), the graves were preliminarily dated to the 16th–17th centuries. A cultural layer with 16th–17th-centuries finds had formed from a depth of roughly 1.6 m in test pit 4 in the S part of the plot (Fig. 7).

A field survey was conducted from Savičiaus and Bokšto Streets while recording a roughly 235 m long trench, in which 20th-century fill layers predominated. Fragments of masonry structures were discovered near the N wall and SE corner of the monastery's E building.

Diana Antropikaitė

Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno statinių ansamblis

2013 m. Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno statinių ansamblio (UK 29920) teritorijoje, bažnyčios šventoriuje, buvo atlikti žvalgomieji tyrimai, susiję su bažnyčios rekonstrukcijos darbais. Troškūnai istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti XVI a. II pusėje. 1696 m. į miestelį pakviestiems bernardinų vienuoliams buvo pastatytas mūrinis vienuolyno pastatas ir medinė bažnyčia. Ši ne kartą degusi, 1747 m. buvo atstatyta. Dabartinė mūrinė Švč. Trejybės bažnyčia baigta statyti 1789 m. Kitų iki šių dienų išlikusių ansamblio pastatų, t. y. vienuolyno komplekso, mokyklos, šventoriaus tvoros bei varpinės statyba užbaigta kiek vėliau – 1800 m.

Bažnyčios šventorius ne kartą tyrinėtas. 2008 m. šventoriaus teritorijoje vykdytų žvalgomųjų tyrimų metu aptiktas 0,9–1,5 m storio kultūrinis sluoksnis su XVIII–XIX a. radiniais ir pavieniais žmonių kaulais (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 284–258). 2012 m. žvalgomųjų tyrimų metu į Š nuo dabartinės šventoriaus